

Лермонтов М.Ю. Иван ёмпүпе сэмрәк сыхлавса тата Сатур Калашник хуҫа
синчен хунә юрә; Төрме сынни; Хумсемпе сынсем; Парас; Пурнәс курки;
Тусен тәррисем; Чул ту; Пирешти : [сәвәсем] / М.Ю. Лермонтов; ырәсларан
К.В. Иванов кусарнә // Чәваш литератури. – Шупашкар, 1951. – С. 256-270.

М. Ю. ЛЕРМОНТОВРАН

**ИВАН ЁМПУПЕ СЭМРӘК СЫХЛАВСА ТАТА
САТУР КАЛАШНИК ХУҫА СИНЧЕН
ХУНӘ ЮРӘ**

Эй, аслә патша, эй, Иван ёмпү!
Сан синчен эфир юрә хутәмәр,
Ху юратнә чуру-сыхлавсу синчен
Тата паттәр хуҫа Калашник синчен;
Елөкхи шайпа юрә хутәмәр,
Көслепе вылятса юрра ятәмәр,
Пёр вуларәмәр, такмакларәмәр.
Ана ыра халәх итлесе тәчә,
Сине аслә улпут Раматан Матви
Куркипех тыттарчә пире йүсә пыл,
Унан шура питлө сарә арәмө
Көмөл тиркө синче сөклесе пычө
Пурсанпа төрленө сөнө алшайлли.
Висө кун, висө каҫ хәна пултәмәр,
Сак юрра итлесе таранаймарөс сав.

1

Сўлти ылтән хөвел сугатса пәхмасть,
Ун синне шур пөлөт саванса пәхмасть:
Сав сөтел хушшинче ылтән сөлөклө
Иван ёмпү ларать, хай хаяр патша.
Хысөнче тәрассө керекешисем,
Улпутсем, кенеҫсем патшана хирөс,
Икө айәккинче сыхлавсийөсем;
Хай чунне йәпатса, өскө-сикө тавать
Турә ырләхөпе сак Иван ёмпү.

* * *

Кәмәллә пәхса патша хай хушать
Ылтәнлә куркине туллирен тулли
Хаклә йышши тутлә эрехсем яма,
Сыхлавсисене өстерсе тухма.
Вара пурте ана мухтаса өсрөс.

* * *

Пөри сөс саванта сыхлавсисенчен,
Пөр паттәр йөкөт, пөр сатур каччә,
Майәхне йөпетмест, эрехне өсмест;
Төксөм күсөсене сөре чикнө вәл,
Анлә кәкәр сине пүсне уснә вәл,—
Кәкәрө айөнче сирөп шухайш пур.

* * *

Пёрёнет ёмпёвён хура кушарши,
Пахать качча сине сивчё кушёне,
Пёлётсем тэрринчи хурчакка пексх,
Тытас та снес нек санаса пахать,
Сёклемерё кушёне йёкёт, сар качча.
Ак ёмпұ урайне туйипе сапать,
Юман урайне сур шите яхън
Тимёр вёслё туя шатарса кечё,
Хускалмарё татах йёкёт, сар качча.
Ак ёмпұ хыт самах пусласа ячё:
Варанать вара тин йёкёт, сар качча.

* * *

«Эй, пах-ха кунталла, Кирибей чурам,
Кирилё мар шухашсем пушанта сук-и?
Е патша мухтавне йманатан-и?
Е ёсре суреме ййалахтарчё-и?
Хёпёртессё салтарсем уйах тухна чух,
Сутара выляма лайахрах тесе;
Пёлётсен айнелле пытанан салтар
Савантах сёр сине сирпёнсе анать.
Аван мар-ске сана, Кирибей чура,
Патша саванна чух йёрёнсе тама;
Скуратсенён йахё санан йаху-ске,
Малюта семьинче эсё усрён-ске!...»

* * *

Ан хаяр силёллё патшана сапла
Пилёкрен пушсапа Кирибей калать:

* * *

— Эй, асла патшамар, эй, Иван ёмпұ!
Юрэхсар чуруна ан силен, патшам:
Ман вёри чёреме эрех сивётмё,
Ман тёттём шухашам сайпа чаранмё!
Силле кутём сана, патша ирёкё;
Касма хуш пушам, вёлерттер мана:
Хулпусси сийёнче усанать пушам,
Нурлё сёр патнелле туртанать пушам.

* * *

Чуринчен ыйтрё вара Иван ёмпұ:
«Мёншёнех йёкётён савтер хуйха пур?
Сётёлсе пётрё-шим терёллё сакман?
Хугланса пётрё-шим сасар сёлёкё?
Саланса пётрё-шим касмакри укси?
Е хёрттернё хёсё каталса пётнё-и?
Е начар таканран уксах-и лаши?»

Е Мускав аслă шывё синче йна
Кёрепсе ўкерни хуҫа ывăлѐ?»

* * *

Патшана хирѐҫ Кирибей ҫапла,
Хай кăтра пуҫне силлесе, калать:

* * *

— Вăл тухатнă алă суралман хальччен,
Улпутсен, хуҫасен йăхенче те сук;
Урхамах пек утăм ташласа сўрет;
Келенче пек сута ялтăрать хеҫем;
Ескѐ-ҫикѐсенче, эсѐ ырăран,
Ыттинчен каях мар тумланатпър-ха.

* * *

— Патгър утăм сине утланса ларса
Мускав шывё сине чупгарса кайсан,
Хам пурҫан пишххи пилёке сыхса,
Хуп-хура сасар ҫелёке эпѐ
Пуҫ гърне гăханса чалăшрах лартсан,
Хăмапа ҫаптарнă хапхасен умне
Яр тухаҫсѐ ҫенѐ сынсем, сар хёрсем,
Ман сине пăхаҫсѐ, калаҫса кулса;
Пѐри ҫеҫ калаҫмасть, ман сине пăхмасть,
Чапар шаль-тутгърпа витенсе гърать.

* * *

— Пирѐн ырă ҫѐрте, сарлака ҫѐрте,
Шырасах тупас сук ун пек хитрине:
Ярăнса утать шура акăш пек,
Куҫѐпе пăхать кăвакарчăн пек,
Сăмахне калать шăпчак юрри пек.
Унăн хўхем чѐри хѐп-хѐрлех-ѐске,
Ирсерен хѐрелсе хевел тухнă пек;
Суҫѐсем сап-сарах, ылтăн пек сута,
Хѐрлѐ ҫиптунипе ҫипленѐ сивѐт
Хулпусси урла явăнса ыртать,
Шур ўтлѐ кăкърне чупгуса ыртать.
Вăл пуйн хуҫа ҫемйинче ўснѐ,
Вăл Мѐтри хѐрѐ, Алюна ятлă.

* * *

— Ах, йна курсанах анăрать ан-пуҫ:
Ҫакă патгър аллăн ҫухалать вайѐ,
Ҫакă сивчѐ куҫам хуралса каять;
Йывăр-ҫке, кичем-ҫке, эй, аслă патшам,
Ҫакă сут тѐнчере пѐр-пѐччен ҫынна.

Ийла́хтарчѣс мана урхамах-утсем,
Ийла́хтарчѣс ылгтан-кѣмѣллѣ тумтир,
Ылтган-кѣмѣл укса кирлѣ мар мана:
Кампала уксама уйӳрӳп эпѣ?
Камсене кӳтартас сак сатурлаха?
Камсене кӳтартса мухтанас тумпа?..
Аталӳн сесен-хирѣсене яр мана,
Хирсенче пуранам, ирѣкре тӳрам,
Сак сатур бусӳма вӳрсӳра хурам,
Тӳшманпа сапӳсса вӳрсӳра пѣтем;
Курайман тӳшмансем уйӳрса илѣс
Ырӳ утампала сивчѣ хѣсѣме,
Ырӳ утам синчен йӳнерне хывѣс,
Мӳскӳн кусӳмсене сӳхансем чавѣс,
Шӳммӳм-шаккӳма сума́р-шив савѣ,
Пытарман, кӳл-туман хурла́хлӳ у́тем
Вис-тават еннелле саланса кайӳ...

* * *

Вара йшшӳн пӳкса, каларѣ патша:
«Эй, ан хуйхӳр, чурам! эпѣ сан е́сне,
Эпѣ сан хуйхӳна пула́шӳп па́ртак.
Ахах кус сѣррѣме сана хам парам,
Тата ылгтан мӳя хатӳрле хӳна.
Малтан кай, чеерех евѣче пуссап,
Унтан хаклӳ йышши парнесем яран
Хӳван савнӳ хӳрӳ Алюну патне:
Кӳмӳлне килейсен, туйне вӳйлӳ ту,
Кӳмӳлне килмесен, пире ан хурла».

* * *

— Эй, аслӳ патша, эй, Иван ӳмпӳ!
Улталарѣ сана усал чурӳву,
Каламарѣ сана тӳрѣсне-чӳнне,
Каламарѣ сана сарӳ хӳр синчен.
Качча кайнӳ-ске сав ху́са хӳрѣ.
Тура сырнӳ тӳрӳх, чиркӳ йӳркипе
Пӳр сӳмрӳк ху́сапа арла-арӳмлӳ.

* * *

Ай, ачисем, юрла́р-ха, кӳслӳрсене майласа!
Ай, ачисем, е́сӳр-ха, е́сӳрсене астуса!
Кӳмӳлне кӳрӳр-ха ырӳ уллутпа
Унӳн шура́ пиллѣ сарӳ арӳмне!

II

Лавкинче сут туса ларать сӳмрӳк ху́са,
Парамун Стаппанѣ, пӳр сатур каччӳ,

Хушамачёпе Калашник хуҫа;
Тёрлө пурҫан тавар салатса хурать,
Кәмәллә сәмахпа ҫынсене күртет,
Ылтганне, кәмәлне хисепе күрет.
Анчах ҫамрақ хуҫан телей ҫук паян:
Улпутсем иртеҫсә лавкки умёнчен,
Пёри те ун патне лавккине кәмест.

* * *

Чиркүре пуҫланать қаҫхи кәләсем;
Хөвөл төксәм анать Кремль хыҫёнче,
Сәм-төттәм пәлётсем капланса килчәс-
Юрласа хәвалать вәсене тавәл;
Сарлака урам та пушанса юлчә.
Парамун Ҫтаппанә лавккине хупать,
Лавккине хупать вәл юман алақпа,
Нимәсле уҫапа питёрсе илет;
Хаяртан хаяр ләкарти йытта
Сәнчәрпа мәйёнчен кәкарса хурать.
Мускав шывё урлә килне утрә вәл
Ҫамрақ арәм патне, шухәша кайса.

* * *

Хайён ҫүлө ҫуртне килсе ҫитрә вәл,
Аптәрать, төлөнет Калашник хуҫа:
Ана хиреҫ тухмасть ҫамрақ арәмә,
Шур сәтел ҫиттипе сәтелне витмен,
Сүнес пек ҫункалать кәтесри ҫурта.
Ватә карчәк-тарҫа йыхәрса калать:
«Эс кала, кала-ха, ыра карчәкәм,
Асталла ҫухалчә төттәме кура,
Асталла пытанчә Алюна манән?
Манән савнә ывәл ачамсем паян
Кунәпе выляса, ывәнса пөгсе,
Иртенех ҫывәрма вәсем вытрёҫ-им?»

* * *

— Эй, ыра хуҫам, эй, Ҫтаппан хуҫам!
Халиччен пулманне каласа парам:
Қаҫхи кәлле кәсәр Алюна карә;
Ентә пуп та иртрә ҫамрақ арәмпе,
Ҫуртине ҫутрәс те апата ларчәс;
Халә те пулин санән арәму
Ҫывәхри чиркүрен таврәнмарә-ха,
Ачусем-пәчусем халә те пулин
Ҫывәрма выртман та, выляса пәхман,
Макәрса йерәсҫә, чармалла та мар.

* * *

*Сулханланчѣ-ѣке сирѣп шухайша
Вара сѣмрѣк пуѣ Калашник хуѣан.
Чуречи витѣр вал урама пѣхатъ,
Вал куратъ: урамра тѣнче сѣм-тѣтѣм;
Шурѣ юр тѣканатъ, сѣлѣ кѣрт пулатъ,
Ана сѣл вѣстерет, сѣн йѣрне шалатъ.

* * *

Палтартан илтѣнчѣ: алѣк шарт хупрѣс,
Палтартан пѣр этем васкаса кѣрет;
Савранса пѣхрѣ те—сырлахсам, турѣ!
Тѣратъ ун умѣнче сѣмрѣк арѣмѣ,
Шап-шурах сѣнлѣ хѣй, сѣра пуѣанѣх,
Сарѣ сѣвѣтѣсем саланса кѣйнѣ,
Сѣусне те, пуѣне те шурѣ юр пуѣнѣ,
Шывланнѣ куѣсѣпе ухмах пѣк пѣхатъ;
Анланми сѣмахсем тутипе калатъ.

* * *

«Аѣта, арѣм, арѣм, сулланса сѣурерѣн?
Мѣнле сѣн патѣнче, камсен кѣлѣнче?
Мѣншѣн санѣн сѣусѣ саланса кѣйнѣ,
Мѣншѣн санѣн тумтир сѣурѣлса пѣтнѣ?
Улпутсен ачисем хушшинче анча
Ташласа, саванса шав сѣурерѣн-тѣр!
Саван пѣк хѣтланма санпала эпѣ
Арлѣ-арѣмланса мѣшѣрлантѣм-и?
Турѣшсен умѣнче тупа турѣм-и?..
Питѣрѣп-лартѣп ак тимѣр усѣпа,
Тимѣрпе тытгарнѣ алѣксен хѣсне,
Сакѣ сѣт тѣнчене курмасса ѣлѣм,
Барланман ятѣма сѣртмессе ѣлѣм...»

* * *

Алюна, упѣшкин сѣмахне илтсен,
Чѣтресе карѣ, кѣвакарчѣнѣм,
Авѣс сѣулси пѣк чѣтренсе ѣкрѣ,
Эрленсе-хурланса макѣрса ячѣ,
Упѣшки умѣнче йѣванса карѣ:

* * *

«Эй, сѣта хѣвелѣм, эй, ырѣ сѣннѣм,
Г вѣлер мана, е итле мана!
Кѣлѣнна самаху—сѣвчѣ сѣсѣ пѣк;
С пѣчѣ сѣсѣ пѣкех чѣреме касатъ.
Хиримстап хѣяр вѣлѣмрен эпѣ,

Хәрамастәп ҫынсен чөлхинчен эпё,
Пёр хәратәп эсё сивнесрен анчах..

* * *

«Келёрен тухрәм та килелле утрәм
Аслә урам тәршшөпө пёр-пөччен паян.
Шурә юр шатәртатнә пек туйәнчө;
Ҙаврәнса пәхрәм та—пёр этем чупать.
Ман имшер урамсем хуҗалчөс анчөс.
Хам пурҗән тутәрпа хупланса тәтәм,
Ярса илчө-тытрө алләма пёр ҫын,
Пашәл-пәшәл, хулен хәй сәмах калать:
— Ан хәра, пикөсөм, ан хәра манран!
Вәрманти тарқан мар, вәрә мар эпё,
Эп хаяр өмпөвөн юратнә тарҗи,
Юратнә чури, Кирибей ятлә,
Манән чаплә йәхам Малюта йәхө.

* * *

«Ах, тата хытәрах хәраса үкрөм;
Манән мөскөн пуҗәм җаврәнса карө.
Чуптавать вәл мана, анәма ярать,
Чуптава-чуптава йәпатса калать:
— Ах, чунәм, пикөсөм, кала-ха мана,
Сана мөн кирлө, сана мөн парас?
Ҙутә ылттан кирлө-и, ахах чул кирлө-и?
Хаклә чул парам-и, е тумтир кирлө-и?
Тумлантарәп сана патша арәмө пек,
Пурте сан җине әмсанса пәхөс.
Ҙыләхлә чунәма пөтме җөс ан пар:
Юратсам мана, ытала мана,
Пөрре те пулин чуптусам савса!

* * *

«Вәл йәпатрө мана, вәл чуптурө мана;
Вут пекөх җунать чөрейөм¹ җинче,
Халө те пулин пөсөрсө тәрать
Ун усал тутисем чуптунә җөрө.
Хапхисем умөнче күршө-арәмсем,
Пүрнипе кәтартса, кулса җөс тәчөс...

* * *

«Аллинчен эпё туртәнтәм-тухрәм,
Кайәк пек вөсөсө килелле чупрәм;
Тәрса юлчөс унта усал аллинче
Төрлө явләкәм, эс парне пани,

¹ Чөрей—питәмарти. Рөд.

Вәрәм шаль-тутәрәм хыванса юлчө.
Намәса хәварчө, ятәма сөртрө
Айәпсәр арәмна курайман ташман:
Мөскер каләс әнтө усал күршөсем?
Кам кушне малашне курәнма хәяс?

* * *

«Хәвән арәмна, төрөс арәмна,
Ташмансен мәшкәлне ан хәвар мана!
Сан сине шанмасан, кам сине шанас?
Урәх камран әлө пуләшу ыйтәп?
Сакә сүт төнчере тәләхах юлтәм:
Аттемпә юнашар ман аннем выртать,
Нүрлө тапра айәнче ман аттемп сөрет,
Манән асла пиччем, әсә ху пелетән,
Ют сөрте, ют енге сухалса карө,
Манән кәсән шәлләм ачапча анчах,
Пөр әс-пуç пуçтарман ачапча кәна».

* * *

Эрленсе-хурланса вөри куçсульпе
Макәрчө-йөчө Алюна сәпла.

* * *

Сын ярать, чөнтөрет Қалашник хуça
Хәйән икө кәсән тәванәсене;
Килчөс икө тәван, малтан пуç тайрөс,
Унтан сак сәмаха пуçласа ячөс:
«Қаламсам пире, әй, асла пичче,
Мөскер пулчө капла, мөнле өс пулчө?
Сак тискер кунта, сакә сивө каç
Мөншөн әсә пире чөнтөрсә илтөн?»

* * *

— Каласа кәтартәп, тәванәмсем, сире—
Тискер өс пулчө сав манпала паян:
Намәса хәварчө сөйемөр ятне
Өмпөвөн сыхлавси Кирибей усал;
Савтерех намәса түсөс сук чунәм,
Сак сатур чөремпе түсөс сук ана.
Ак ыран ирхине сәпәсу пулө
Мускав шывө синче өмпү умөнчөх;
Савән чух тухәп әп сыхлавса хирөс,
Виличчен сәпәсәп, чунәм тухиччен;
Вәл мана сөнтөрсен, әсир те тухәр,
Төрөслөх ячөпе чән өсшөн тәрәр.
Әй, савнә тәвансем, пөртте ан хәрәр!
Әсир сәмрәк манран, вайәр та нумай,

Самрӑк пуҫ ҫинче ҫылаӑх та сахал,
Сире те пулин, тен, тура ҫӑлӑ-ха!»

* * *

Ана хиреҫ ҫапла ик тӑван калать:
— Пелӗт айӑ тӑрах ҫил аҫта вӑрет,
Сумар пелӗчӑ те унталлах шӑвать;
Варҫӑ хыҫҫӑн кирте, вилесем ҫинче,
Кӑвак ӑмӑрткайӑк сассипе ҫенсен,
Ескӑ-ҫикӑ тума, вилесем ҫиме
Ун патне ҫӑпписем пухӑнса вӑҫет:
Эсӑ пирӑн асли, атте вырӑнне;
Мӑн тӑвас тесен те, хӑван ирӑкӑ;
Эпир те тӑваншӑн тӑма пелӗпӑр!

* * *

Ай, ачисем, юрлӑр-ха, кӑслӑрсене майласа!
Ай, ачисем, еҫӑр-ха, еҫӑрсене астуса!
Кӑмӑлне кӑрӑр-ха ыра улпутпа
Унӑн шура питлӑ сара арӑмне!

III

Ылтӑн тӑрлӑ аслӑ Мускав ҫине,
Кремль шура чуллӑ хӑмисем ҫине,
Аякри вӑрмансен, ҫӑл тусен енчен,
Ҫурт-йӑрсен тӑррипе выляса-кулса,
Хуп-хура пелӗте салатса ярса,
Хӑп-хӑрлех ҫурӑм-пуҫ хӑрелсе килет;
Хӑп-хӑрлех ҫурӑм-пуҫ ҫутӑлса килет,
Кӑрпе пек юр ҫине хӑлхемсем ярать:
Сара хӑр куҫ-кӑски витӑр пӑхна пек,
Кӑн-кӑвак пелӗте вӑл пӑхса кулать.
Мӑнӑнӑн, ҫурӑм-пуҫ, хӑрелсе килтӑн?
Мӑнӑнӑн савӑнса выляса ятӑн?

* * *

Пухӑнчӑс пӑр ҫӑре, ак пуҫтарӑнчӑс
Мускаври хулари йӑкӑт-паттӑрсем
Мускав шывӑ ҫинӑ кӑрешсе пӑхма,
Савӑнма, уҫӑлма аслӑ кун пирки.
Килсе ҫитрӑ ӑмпӑ хӑйӑн ҫарӑпе,
Аслӑ улпутсемпе, сыхлавҫисемпе;
Пырсапах пӑр ҫине ылтӑн ункӑллӑ
Ҫут кӑмӑл санчӑрпа ҫавӑрма хушрӑ.
Ҫирӑм пилӑк хӑлаҫ вырӑн ҫавӑрчӑс
Пӑр-пӑрерӑн тухма, кӑрешӑ тума.
Вара хушрӑ патша, хӑй Иван ӑмпӑ,
Пӑхӑрма-кӑшкарма хытӑ сасӑпа:

«Эй, маттур каччисем, кунта тухър-ха!
Патшăра-ащăра кăмăл тăвър-ха!
Сарлака картана тухса тăрър-ха:
Паттăра тухнине—патша ырлăхĕ,
Ал айне пулнине—турă пулăштăр!»

* * *

Вара тухрĕ тăчĕ Кирибей йĕкĕт,
Патшана пилĕкрен хуллен пуç тайрĕ,
Паттăр пĕвĕ çинчен кĕрĕкне хывать,
Хай сылтăм аллипе пилĕкне тытса
Сулахай аллипе çĕлĕкне лартать,
Кĕрешме-çапăсма хирĕç çын кетет...
Виçĕ хут йыхăрса хытă кăшкăрчĕс—
Пĕр паттăр йĕкĕт те вырăнтан сикмест,
Тĕрткелесçĕ анчах пĕр-пĕрне хайсем.

* * *

Сарлака картара сыхлавçă çурет,
Хăравçах çынсенчен вăл кулса çурет:
«Кăмăлăр туртмасть-им, шухăш пусрĕ-им?
Çавтерех хăрасан, эплин юрĕ ёнтĕ,
Прасник кун пирки, чĕррипех ярăп,
Патшамăр кăмăлне кўресшĕн анчах».

* * *

Ак сасартăк халăх пăлханса карĕ—
Парамун Стаппанĕ картана тухать,
Çав çамрăк хуça, пĕр сатур каччă,
Хушамачĕпе Калашник хуça.
Тухать те пуçсапать патшана малтан,
Кремле, таса чиркўсене унтан,
Пуçсапать кайран пĕтĕм халăха.
Вут-кавар пекех ялтăрать куçĕ,
Сыхлавçă çине тинкерсе пăхать,
Сыхлавçа хирĕç майланса тăрать,
Алсине тăхăнать çапăсма-вăрçма,
Вăйлă хулпуççине тўрлетсе илет,
Кăп-кăтра сухалне шăлкалать анчах.

* * *

Хуçаран çапла Кирибей ыйтрĕ:
«Каласа пар-ха, эсĕ, ырă çын,
Кам пулать санăн асупа аннў,
Сан мĕнле пулать хушамат-яту?
Кайран кам чунĕшĕн кĕл-тума пĕлем,
Кама çĕнтĕм тесе мухтанма юрĕ».

* * *

Парамун Стаппанё тавърса калать:
«Эл Стаппан ятлә, Қалашник хуҫа,
Лайах ҫын аттерен ҫуралтам эпё,
Тура хушна тарах пурантам эпё:
Майшкәлә хаварман ют ҫын арамне,
Вар-хурах ҫын пек кәретмен ҫерле,
Ҫутә кун ҫутгинчен пытанман эпё.
Чан каларан эсё терёсне-чанне:
Ырантан кая мар, кантарла телёпе,
Иксёмөртен пәри тупакра ыртё,
Иксёмөртен пәри хай юлташөпе
Еске-ҫикё туса мухтанса ларё...
Шут тума, култарма халь тухман эпё,
Тухрам эпё паян, ташман ачи-пәчи,
Харушә вәрҫа, юлашки вәрҫа!»

* * *

Ҫав сәмахсенчен Кирибей мёскөн
Хеллехи юр пек шуралса карё;
Вай вылян куҫё хуралса карё,
Пётём үчөпе чөтресе карё,
Чөлхи вёҫөнчи сәмах чарәнчө.

* * *

Пёр чөнмесёр вёсем уйрәлса тәчөҫ,
Паттарсем ҫапәҫма пуҫласа ячөҫ.

* * *

Сулласа сулса Кирибей ячө,
Хуҫана малтан вәл ҫапса ячө
Пётём вайёпе чөре телөнчен—
Лешин паттар кәкри шатарт ҫөҫ турё,
Парамун Стаппанё тайәлса карё;
Киевран илсе килнө пәхәр хөрес
Кәкарё ҫинче ҫакәнса тәнә,
Ҫав хөрес аванса ұт әшне путрө;
Айенчен, сывләм пек, юн юкса тухрө.
Шухәшласа илчө Қалашник хуҫа:
«Тура мөн ҫырнинчен иртес ҫук ёнтө,
Чунам тухиччен чан ёҫшөн тарам!»
Хай вайне пуҫтарса хатөрленчө те,
Хайне май килсенех, юлашки вайпа
Курайман ташмана пуҫранах ячө,
Сулахай тәнлавне ҫөмөрсех хучө.

* * *

Ак ҫамрәк сыхлавҫә йынашса ячө,
Тайәлса-тайәлса йәванса карё;

Ийванса карё сивё юр сине,
Сивё юр сине сямрэк йыващ пек,
Пуртапа тѣпѣнчен касса таталнэ
Сѣм-тѣттѣм вѣрманти сямрэк йыващ пек.
Сав ёсе курсанах, хай Иван ёмпұ
Силлипе сѣленчѣ, урипе тапрѣ,
Хура кушхаршисем пѣрѣнсе тѣчѣс;
Сав сатур хушана тытма хушрѣ вѣл,
Паттара хай умне савѣтса пыма.

* * *

Каларѣ ёмпұ сирѣп сасапа:
«Тұп-тұрех тѣрѣсне чѣререн кала,
Ирѣк-ирѣкпе е ѣнсѣрт пирки
Халь вѣлертѣн-и чи паттар сынна,
Кирибей чурама, чи тѣрѣс тарса?»

* * *

— Чѣнне калѣп сана, эй, Иван ёмпұ!
Вѣлертѣм ѣна ирѣк-ирѣкпе,
Мѣншѣнне-мѣнне калас сук сана;
Пѣр турра анчах каласа парѣп.
Айѣпа кѣтѣм, вѣлерттер мана,
Айѣплѣ пушѣма касма хуш манне;
Ан хѣвар ачам-пѣчама анчах,
Ан хѣвар сямрэк арѣма тата
Иж шѣллѣма ырѣлѣхупа...

* * *

«Эппин юрѣ, ача, сана сѣкѣншѣн,
Сатур паттар сын, хуша ывѣлѣ,
Чѣререн сѣпла чѣн каланѣшѣн.
Тѣлѣх ачусемпе сямрэк арѣмна
Хыснаран партарап тивѣслѣ укѣса,
Санѣн икѣ кѣсѣн тѣванна эпѣ
Сѣк кунтан малашне патшалѣх тѣрѣх
Куланѣй-мѣнсѣрех сут-тума хушѣп.
Эсѣ ху ѣнтѣ халех кѣй, ача,
Вилѣм ырѣнне, сѣлѣ ырѣна,
Ху сатур пушна сѣванта хума.
Пѣр пуртта хушѣп хѣйраса хума,
Пѣлѣча хушѣп тумланса тѣма;
Сана та эпѣ ырлѣх тунине
Пур Мускав сѣнни астуса тѣма,
Чи аслѣ чана сѣптарма хушѣп».

* * *

Сарлака урама сѣнсем пухѣннѣ:
Хуйхѣллѣ чан сѣсси ѣнѣрать, вѣркет,
Таврана вѣл усал хыпарсем ярать;

Сўлѣ ырыӑн сӑнче, аслӑ ырыӑн сӑнче,
Хѣп-хѣрлѣ кѣпеллѣ, сӑп-сутах тўмеллѣ,
Хӑйраттарнӑ, сивчѣ, пысӑк пуртӑпа,
Хӑй-сара аллине вӑтӑрса шӑлса,
Савӑнӑслӑ палач уткалать, сўрет,
Сатур паттӑра вӑл кѣтсе сўрет;
Сатур паттӑрѣ, сӑв сӑмрӑк хуҫа,
Чуптуса уйрӑлать тӑванӑсемпе:

* * *

— Ентѣ, ырӑ шӑллӑм-тӑвансем, пѣрле
Чуптӑвӑпӑр та ыталашӑпӑр,
Емѣрлѣх курмасса уйрӑлса кайма.
Пуҫсӑпӑр кайса Алюна патне,
Ытлаши маӑшӑн куҫсуль ан тӑктӑр,
Ачамсем ашшѣ сӑнчен ан пѣлччѣр;
Пуҫсӑпӑр эсир атте кил-суртне,
Пуҫсӑпӑр тата пур юлташсене,
Хӑвӑр кѣл-тӑвӑр тура суртѣнче
Мѣскѣн чунӑмшӑн, сыхлахла чуншӑн!

* * *

Калашник хуҫана вѣлерчѣс вара
Хаяр вилѣмпе, намӑс вилѣмпе;
Телейсѣр, мѣскѣн, юнланӑ пуҫѣ
Кусса анчѣ вара хура сѣр сине.
Мускав шывѣ хѣрне пытарчѣс ӑна,
Виҫ чул хушшине, сѣсен-хир варне:
Купаларѣс унта нўрлѣ сѣр купи,
Лартса хучѣс сине вѣрене хѣрес;
Шавласа вѣсет сӑвраҫил унта
Сӑв мѣскѣн хуҫа тӑприйѣ тавра.
Яланах унта ырӑ сын иртет:
Ватӑ сын иртет—сӑхсӑхса илет,
Йѣкѣт сын иртет—сѣкленсе утать,
Сарӑ хѣр иртет—хуйхӑрса каять,
Кѣслеҫсем иртсен—юрри ян ярать.

* * *

Эй-эх, маӑтур каччисем,
Эсир, сӑмрӑк кѣслеҫсем,
Йӑнтӑр-янтӑр сассисем!
Ытла хитре пуҫласан, хитререх те пѣтерѣр,
Пур сынна та юраса ун кӑмӑлне ситерѣр:
Мухтав ӑслӑ улпуга!
Мухтав хитре арамне!
Мухтав мѣнпур халаха! Мухтав!

1907—1908.

ТӨРМЕ ҒЫННИ

Усәр манән төрмене,
Катартәр кун сүтгине,
Парәр хура куслә хәр,
Хура җилхеллә лаша.
Эпә җамрәк сар хәре
Малтан тутлә чуптавап,
Лашам җине утланәп,
Ғеҗен-хире кустарап.
Төрме чүречи сүлө;
Йывәр алак җараллә;
Хура куслә хәр инҗе,
Хайен хитре пүртенче;

Ғеҗен-хирте ыр утам
Пөр пөчченех, йөвенсәр,
Сиксе сүрет вяляса,
Хай хурине тустарса.
Эпә пөччен, ырри сук:
Сүлө хүме ман тавра;
Лампат сунать кетесре,
Сүнес пекех ялкашса;
Алак хыҗенче анчах
Ура сасси илтөнег:
Унта хуралҗа-салтак
Утса вахат ирттерет.

ХУМСЕМПЕ ҒЫНСЕМ

Сивө хумсем юхаҗсө,
Ушкан-ушкан чупаҗсө,
Ғаталтатса, шавласа;
Ғаплах җынсем килеҗсө,
Кетөвөне иртеҗсө,
Хумсем пекех черетпе.

Ирөк хаклә хумсемшөн,
Сивө хаклә вөсемшөн
Пуринчен те ытларак;
Аша чунлә пуласшән
Ғынсем... анчах пахсассән—
Чунө хумран сивөрех.

ПАРАС

Пөччен парас шуррән куранать
Кавак тинөс төтри ашөнче...
Мөн инҗе, ют сөрте вәл шырать?
Мөн хаварна вәл хай килөнче?
Чүхенеҗсө хумсем, җил улать,
Шатәр-шатәр юпа аванать...
Анчах парас телей шырамасть,

Телейрен те тарса вәл
каймасть
Сутә юхам унан айөнче,
Сүлтен ылтән хөвел сүтатать;
Канәҗсәр! җил-тавал шавөнче
Канләх пур пек, тавал вәл
ыйтать.

ПУРАНАҢ КУРКИ

Пурәнәсән куркинчен
Куша хупса есетпөр,
Ылтән курка хөррине
Куҗсүльсемпе йөпетсе,
Вилес вахат ситсөссән,
Куша уҗса пахсассән,

Мөн пур пире илөртни
Куҗ уменчен сүхалать.
Вара эфир куратпар:
Ылтән курка пушах-мөн,
Шыв вырәнне уй анчах,
Вәл та пулин пирен мар!

ТУСЕН ТӘРРИСЕМ

Сүлө тусен тәррисем
Сывараҗсө төттөмре.
Ләпкә, сивө айләмсем
Пытанаҗсө төттөмре.

Вөҗмест сүл җинче тусан,
Чөтрөмөҗсө сүлҗасем...
Санан та партак тарсан
Канөҗ шәмму-шаккусем.

ЧУЛ ТУ

Чул ту айкинче
Ылттан пелёт сёр кашна.
Ирех ирхине
Вёссе, выляса кайна.

Анчах чул сиче
Нурлэ йёрэ паларать.
Чул ту пёр-пёччен
Хуллен йёрет, хурланать.

ПИРЭШТИ

Пелёт тарэх сурсёрте
Вёссе пына пирёшти,
Шәппән юрә юрласа.
Уйах, сәлтәр, пелёт те
Ырә юрра итленё,
Ушканёпе пуханса.
Вәл рай пахчи хуттинче
Сылахсәр чун саванса
Тәни сичен юрланә.
Аслә турра—Пүлөхе
Хай юрринче асанса
Чән камәлтан мухтанә.

Асапланма, хурланма
Вәл сәмрәк чун сёр сине
Йәтса пына аллинче.
Асанмаләх юлна сав
Чөрё юррән сәввисем
Сәмрәк чунән чөринче.
Ку тәнчере сәмрәк чун
Сүлти ыра пурнашшән
Пәшәрханна нумайччен.
Анчах пелёт юрри пек
Кунти кичем юрәсем
Ун чөрине витеймен.

Н. А. НЕКРАСОВРАН

ВЫСА ЮРА

Хресчен тарать—
Тайкаланать.
Хресчен пырать,
Сывлаймасть те.
Сәкәр хытти
Пёрсе яна,
Хуйхи-суйхи
Халран яна,
Хура пичё
Кёленче пек.
Усёр сын та
Ун пек пулмё.

Пырать, хашкать,
Хай сыварать,
Кёске ситрё
Ыраш патне.
Тунката пек
Тачё те вәл
Юрлать сәссәр
Хай юррине:
Ситён, ситён,
Эй, ырашәм,
Эпё санән
Панкрат хусу...

* * *

Хресчен сынни хёрсессён
Ёне пекех ёнерсёр:
Пусне кирлэ-кирлэ мар
Пёрер шухаш кёрсессён,
Савәл лартса сәпса та
Тукмакпа та тухас сук.